

Spelen met walvissen

TEKST: Stefan Paas, schrijver en theoloog. Hij werkt onder andere als universitair docent missiologie aan de TU Kampen.

Psalm 104 is geschreven door iemand die veel van de natuur hield. Iemand die er meer in zag dan de meeste mensen om hem heen. De psalm is eigenlijk één lang, liefdevol loflied op de schepping.

De psalm bestaat uit vier delen. Hij schetst eerst enkele grote lijnen (vs. 1-9), in oude Oosterse taal: de aarde is vastgezet, de hemel is uitgespannen, de zee is begrensd. De wereld (hemel, aarde, zee) is door God geschikt gemaakt voor mensen en dieren, om daar te wonen. De muren van het huis staan en er zit een dak op, de leidingen zijn aangelegd. Vervolgens vertelt de dichter over de inrichting van het huis (vs. 10-23). Hij beschrijft het water, de bossen, het gras en alles wat op aarde leeft – dieren en mensen. Het is een prachtig huis, vol leven, kleuren en geuren. Iedereen heeft er genoeg te eten en te drinken. Daar wordt hij zo enthousiast van dat hij uitbarst in verwondering (vs. 24-30). Hij prijst God voor wat hij ziet en ervaart in de wereld. Hij zegt: alles leeft en zindert van leven, door God die de adem geeft en vruchtbaarheid en vreugde.

De dichter eindigt met een blik naar de toekomst en een paar goede voornemens (vs. 31-35). En hij zegt ook dat de 'zondaars' van de aarde zullen verdwijnen: er komt een tijd dat het kwaad uit de wereld is weggedaan. De schepping heeft een toekomst.

Tot zover in het kort de psalm. Maar de dichter heeft niet alleen goed om zich heen gekeken, hij heeft er ook over nagedacht. In dit artikel wil ik kijken naar wat hij zegt over mensen en dieren, en daarna naar wat hij zegt over God.

Wat zegt Psalm 104 over mensen en dieren?

De psalm zegt spectaculaire dingen die de meeste mensen helemaal niet associëren met de Bijbel of het christelijk geloof. Maar om goed te snappen waarom ze zo spectaculair zijn, moeten we goed beseffen wie dit geschreven heeft. De schrijver leefde zo'n drieduizend jaar geleden, in een agrarische samenleving. Hij was waarschijnlijk zelf boer. De mensen leefden van wat het land opbracht. Dat gold voor iedereen, hoog of laag. In de Bijbel lezen we dat zelfs koningen als Saul en Achab boeren waren.

Hoe zagen de mensen in zo'n agrarische samenleving de natuur? In oude gedichten, bijvoorbeeld van Homerus, wordt gesproken over een 'mooi landschap'. Maar wat wordt bedoeld met 'mooi'? Wij denken dan al gauw aan bossen of bergen, maar in agrarische samenlevingen dacht men aan heel andere dingen. Een mooi landschap was een *nuttig* landschap. Het was een landschap waar je als boer wat mee kon, waarvan je je gezin te eten kon geven. Homerus schrijft over vette grond, veel water, vruchtbare aarde. Zo doet ook deze psalm (vs. 13-15): water, vruchtbaarheid, gras, brood en wijn. Een mooie wereld is een wereld die goed is voor ons, mensen.

Met betrekking tot dieren gold hetzelfde: mooie dieren zijn *nuttige* dieren. De mensen moesten knokken voor hun bestaan. Wij kunnen ons bijna niet voorstellen hoe dicht zij voortdurend bij de hongerdood leefden: één mislukte oogst en je kon het volgend jaar je kinderen begraven. In zo'n situatie kijk je ook anders naar dieren: welke dieren zijn nuttig (dieren om op te eten of dieren die voor je kunnen werken) en welke dieren zijn schadelijk (dieren die jou opeten of die je net ingezaaide land omploegen)? Ezels en koeien zijn nuttig, wilde varkens en konijnen zijn schadelijk, leeuwen zijn gevaarlijk; daar is niets moois aan.

Maar kijk nu eens naar wat deze psalm zegt over dieren. Het opvallende is dat hij helemaal geen onderscheid maakt tussen nuttige en schadelijke dieren. Integendeel, in vers 16-21 worden allerlei dieren genoemd waar je als mens niets aan hebt: ooievaars, steenbokken,

klipdassen. Hij zegt: God plant de bomen voor de ooievaars en Hij geeft de ooievaars voor de bomen. Hij maakt de bergen voor de klipdassen en de klipdassen voor de bergen. De dichter gaat zelfs nog verder: 'De jonge leeuwen gaan uit op roof; brullend vragen zij God om voedsel' (vs. 21). Dat is radicaal! Bedenk nog even: in die tijd kwamen leeuwen 's nachts langs om je vee op te vreten en als het even tegenzat jou erbij. Maar volgens de psalm zijn leeuwen waardevol, gewoon omdat ze er zijn. Elke leeuw is uniek. Zij hebben het recht om er te zijn.

Dat geldt ook voor de Leviatan, het monster dat leeft in de zee. De oude Israëlieten hadden niets met de zee. Dat was het domein van de dood, van de chaos. In die zee leven de engste wezens, waaronder de Leviatan. Ik denk dat hiermee walvissen bedoeld zijn. En wat zegt de dichter? God heeft de Leviatan gemaakt 'om ermee te spelen' (vs. 26). Ik denk dat zijn tijdgenoten af en toe heel gek hebben gekeken naar die dichter van Psalm 104. Hij maakt geen verschil tussen nuttige dieren en dieren waar je niets aan hebt. En hij maakt geen verschil tussen veilige en gevaarlijke dieren.

Het punt is dat hij niet de *mens* als maatstaf neemt voor wat goed en slecht is, nuttig of gevaarlijk. Dat is niet aan ons om te bepalen. De mens wordt de kroon op de schepping genoemd. Er zijn christenen die vinden dat de mens daarom met die schepping alles mag doen wat hij wil. Neem bijvoorbeeld de bio-industrie. Die wordt wel verdedigd met een beroep op de Bijbel: God heeft de aarde aan de mens gegeven om die te gebruiken. Deze psalm biedt een goed tegengif tegen dat denken. Wij mensen horen bij Gods schepping, maar we staan *naast* de dieren – niet boven hen. Kijk maar hoe het er staat: de jonge leeuwen gaan op roof en de mensen gaan aan het werk (vs. 21, 23). Het werk van de mensen is belangrijk, maar dat van de leeuwen net zo goed. In de zee bewegen de schepen van de mensen zich voort, maar de walvis zwemt daar ook en de zee is net zo goed van hem (vs. 26). Veel dieren staan helemaal niet in contact met mensen, maar God zorgt ook voor hen: klipdassen, steenbokken – dieren die hoog in de bergen leven of diep in de bossen. God heeft het huis niet alleen voor mensen ingericht, maar net zo goed voor leeuwen en marmotten. Mensen worden slechts terloops genoemd; zij staan gewoon in de rij van alle andere schepselen.

Dit biedt een geweldige basis voor een duurzaam beheer van de schepping. Veel verhalen over natuurbescherming zijn mensgericht: onze soort moet voortbestaan en daarom moeten we het klimaat beschermen; we moeten de aarde goed achterlaten voor onze kinderen, enzovoort. Maar dat zijn eigenlijk precies dezelfde egoïstische argumenten die gezorgd hebben voor de huidige problemen. We moeten dieren niet maar beschermen omdat ze nuttig voor ons zijn, of omdat ze zoveel op ons lijken (chimpansees en gorilla's). Als ik deze psalm goed begrijp, moeten we de aarde en al het leven beschermen omdat het waardevol is in zichzelf – omdat het goed is dat er haringen, gorilla's en muizen zijn. Niet goed voor *ons* misschien, maar gewoon 'goed'. Punt. Het is de wereld van God. Waarom zijn dieren waardevol? Psalm 104 zegt het: God heeft ze gemaakt en zorgt voor ze, Hij speelt met ze, Hij geniet van ze. 'Alles wat adem heeft, loof de HEER', zegt een andere psalm. Gewoon door zichzelf te zijn, prijzen de dieren God. Dat hoeven wij niet voor hen te doen. Onze taak is het om mens te zijn en op die manier God te prijzen.

In Genesis 1 zegt God dat zijn schepping 'goed' is. Daarmee bedoelt Hij niet dat er geen gevaarlijke dieren voorkomen en dat er niets dood gaat, kijk maar naar deze psalm. 'Goed' betekent dat alles en iedereen functioneert naar zijn aard, gewoon door te zijn zoals je bedoeld bent. Of je nu een leeuw bent, een marmot of een mens. Als we dat goed doorkrijgen, is dat een geweldige inspiratie om zuinig om te gaan met de aarde, om te matigen met vlees, om eerlijk in te kopen, om duurzaam te leven. De Bijbel zegt dat wij mensen ons hoogste doel bereiken door God lief te hebben. Dan is onontkoombaar dat we

ook liefhebben wat Hij liefheeft. Hoe kunnen we zeggen dat we van Hem houden als we zijn schepping vernietigen?

'Wat maakt het uit als er een of ander hagedisje uitsterft? Niemand zal hem toch missen?' O nee? *God* zal hem missen! Deze psalm daagt ons uit om onze plek in te nemen onder alle schepselen van God. Wij zijn mensen: laten wij God liefhebben en prijzen als *mensen*. Dat betekent dat we al het leven op aarde respecteren.

Wat zegt Psalm 104 over God?

Iemand die ergens veel van houdt, ziet meer dan een ander. Deze dichter ziet ook heel veel. Misschien wel te veel voor ons, want hij ziet God echt overal: God plant bomen (vs. 16), Hij heeft de maan gemaakt (vs. 19), Hij voert de leeuwen (vs. 21), Hij speelt met de Leviatan (vs. 26).

Veel moderne mensen hebben daar moeite mee. Als we al geloven in God, denken we niet dat Hij achter iedere boom staat. Wij zien de wereld vaak als een gesloten systeem: alles gebeurt volgens natuurlijke processen. God die alle dieren maakt? Kom nou, het leven is in miljoenen jaren geëvolueerd. God die de maan zijn plek wijst? Kom nou, dat is de wet van de zwaartekracht. We leven in een wereld waarin steeds meer wetenschappelijke ontdekkingen worden gedaan, we snappen steeds beter hoe alles 'werkt'. Blijft er dan nog een plekje over voor God?

Deze psalm geeft ons een sleutel om daarover na te denken. De dichter zegt: God is nergens in de wereld en toch is Hij overal. Net zoals de schrijver van een boek overal in het boek is en toch kun je het boek lezen zonder dat je telkens de schrijver nodig hebt om dingen te verklaren. Aan de ene kant beschrijft de psalm gewone, natuurlijke processen: de bomen zuigen zich vol, de jonge leeuwen gaan op roof uit (en volgen hun instinct). En tegelijk noemt de psalm ook steeds God. Neem vs. 24: 'Hoe talrijk zijn uw werken, HEER!' Wat zijn die werken? De zee, de vissen, de Leviatan en... de schepen. Schepen? Die zijn toch door mensen gemaakt? Daar is God toch niet voor nodig? Of neem de tekst over de maan en de zon (vs. 19): 'U hebt de maan gemaakt voor de tijden, de zon weet wanneer zij moet ondergaan.' Hoe zit dat: moet God de maan steeds vertellen wanneer hij moet opkomen en weet de zon het zelf wel?

Nee, natuurlijk niet, wat de psalm zegt is dit: God zorgt voor deze wereld en *tegelijk* zorgt de wereld voor zichzelf. God is niet in tegenspraak met natuurlijke processen. God zorgt er juist voor dat de wereld voor zichzelf kan zorgen. Kijk maar naar vs. 29-30: 'Verberg uw gelaat en zij bezwijken van angst, ontnem hun de adem en het is met hen gedaan, dan keren zij terug tot het stof dat zij waren. Zend uw adem uit en zij worden geschapen, zo geeft U de aarde een nieuw gelaat.' Met andere woorden: God schept de wereld voortdurend, elke morgen. Elk moment geeft Hij de mogelijkheid dat wij, de wereld en alle levende wezens, onszelf kunnen zijn, kunnen leven en vruchtbaar zijn. God is de noodzakelijke voorwaarde voor alles en iedereen. Hij is niet op een speciale plek in de wereld. We hebben Hem niet nodig om bepaalde verschijnselen te verklaren. En tegelijk is Hij overal: we kunnen Hem vinden in het water in bergbeken, in walvissen en wilde ezels, in slakken en marmotten, in onszelf. Hij is overal te vinden en te aanbidden.